

UOT: 39

Fatma QƏNİYEVƏ
AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi
fatime.qenyeva@gmail.com

**Azərbaycanda ənənəvi qonaq qarşılama mərasiminə aid materialların
etnoqrafik səciyyəsi**

**Ethnographic Description of Materials Related to the Rite of
Traditional Hospitality in Azerbaijan**

**Этнографическая характеристика материалов, относящихся
обряду традиционного гостеприимства в Азербайджане**

Xülasə. Məqalədə azərbaycanlıların qonaqpərvərlik ənənəsinin etnoqrafik əsaslar üzərində öyrənilməsinə diqqət yetirilir. Hər bir xalq qonaqpərvərlik adəti və onun özünəməxsus icrası ilə fərqlənir. Məqalədə çay mədəniyyətinin çoxəsrlik ənənələrindən bəhs olunur. Elmi mənbələr əsasında samovarın tarixi, yaxşı çay və çay süfrəsinin hazırlanmasından bəhs edilir. Məqalədə qədim zamanlardan Azərbaycan məişətinə daxil olmuş əşyaların nümayiş olunduğu Qala Əntiq əşyalar muzeyində mühafizə olunan samovarlara tədqiq olunmuşdur.

Həmçinin məqalədə çoxlu sayda rus samovarlarının mühafizə olunduğu Milli Azərbaycan Tarixi

Muzeyinin Etnoqrafiya Fondu haqqında məlumat verilir. Kolleksiya da XVIII və XIX əsrlərə aid samovarlara üstünlük təşkil edir.

Açar sözlər: qonaq qarşılama, mədəniyyət, mərasim, çay, samovar.

Abstract. The article gives the basics of an ethnographic approach to the study of the tradition of hospitality among Azerbaijanis. Each people is distinguished by the peculiarities of the customs of hospitality and the originality of their fulfillment. The article tells about centuries-old traditions of tea culture. Based on scientific sources, it tells about the history of samovar, the choice of tea utensils, dishes and the preparation of good tea. The article examines samovars stored in the Gala Antiques Museum where objects of ancient times that entered the life of our people are exhibited. It is also possible to note the Ethnography Foundation of the National Museum of the History of Azerbaijan where a large number of Russian samovars are

kept. The collection contains samovars of the XVIII and XIX centuries, diverse in forms and material.

Key words: reception of guests, culture, ceremony, tea, samovar.

Резюме. В статье приводятся основы этнографического подхода к изучению традиции гостеприимства у азербайджанцев. Каждый народ отличается особенностями обычаями гостеприимства, так и своеобразием их исполнения. В статье рассказывается о многовековых традициях чайной культуры. На основе научных источников повествуется о истории самовара, выборе чайной утвари, посуды и приготовления хорошего чая. В статье исследуется самовары, хранящихся в Музее антиквариата Гала где выставлены предметы древних времен вошедшие в быт нашего народа. А также можно отметить фонд Этнографии Национального Музея Истории Азербайджана где хранится большое количество русских самоваров. В коллекции собраны самовары XVIII и XIX веков, разнообразные по формам и материалу.

Ключевые слова: прием гостей, культура, обряд, чай, самovar.

Giriş

Bəşəriyyətin məruz qaldığı transformasiya ilə əlaqədar baş verən krizis mədəniyyət və mədəniyyət aləminə də təsiriz qalmamışdır. Yaranan müxtəlif mədəni təlimlər XXI əsr yaradıcı insanın təsir etmək gücünə malikdir. Keçid dövrünün mövcud dinamikasına müvafiq olaraq, formalaşmış mədəni, ideoloji, sosial və s. boşluqların yerinin necə dolacağı hal-hazırda ictimai ehtimlər qarşısında duran ən aktual problemlərdəndir.

Azərbaycanlıları başqa millətlərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyətlər həmrəy, yardımsevər və qonaqpərvər olmalarıdır. Keçmişdə insanlar daha tez-tez qonaq gedərdilər. Mütəsir dövrdə isə bu demək olar ki, azalıb. Qaydalar necə olursa olsun, zamandan, məkəndan asılı olmayaraq qonaq mütəlq şəkildə getdiyi evdən xoş təəssüratla ayrılmalıdır. Həmçinin güclü ənənəvi mədəniyyət, adət və ənənələr, hərərətli qonaqpərvərlik geniş dünyagörüşünə malik olmanın mühüm göstəricisidir.

Qonaqpərvərlik adətində fərqlilik isə həyat tarzi ilə bağlıdır. Müasir dövrdə qonağa təqdim olunan yeməklərdə də dəyişikliklər mövcuddur. Nümunə olaraq qeyd etmək olar ki, keçmişdə qonağa mütəlq şəkildə milli mətbəxin şah yeməyi sayılan plov bişirilirdisə, indi isə Avropa yeməkləri hazırlanırlar. İnsanların önmə verdiyi dəyərlər də dəyişib. Keçmişdə qonaqpərvərlik adətində əgər humanizmə, adətlərə dəyər verildisə, müasir dövrdə maddi tələbatlara üstünlük verilir.

Azərbaycanda adət-ənənələr universal xarakter daşısa da, bölgədən-bölgəyə müəyyən fərqlilik müşahidə olunur. Bu da Azərbaycanın tarixi inkişaf xüsusiyyəti, əhalinin etnik müxtəlifliyindən, müxtəlif dinlərin nümayəndələrinin bir arada yaşamasından qaynaqlanır. Bunu da qeyd etməliyəm ki, fərqliliklərlə yanaşı bu mərasimin təşkilində oxşarlıqlar da çoxdur. Qonaqpərvərlik adətinin icrasında vacib qaydalar olmasa da, azərbaycanlılar arasında bu mərasimi yerinə yetirmək üçün icra olunan proseslər var. Qonağı qapıda qarşılamaq, evə dəvət etmək, çay süfrəsi hazırlamaq, ünsiyyət qurmaq və imkan daxilində yemək təqdim etməkdir.

Azərbaycan xalqının adətinə görə qonaqpərvərlik dedikdə ilk öncə süfrə mədəniyyəti başa düşülür. Məhz bu yolla zəngin milli yeməklərimizi, süfrə mədəniyyətimizi dünya miqyasında tanıtmışıq.

Bir qayda olaraq etnik identikliyin əsasını təşkil edən yeməklər bölgə və şəhərlər üzrə öz müxtəlifliyi ilə seçilir Süfrə mədəniyyəti dedikdə, hər şeydən öncə, yeməklərin etnoqrafik təsnifatı əsas götürülür. Bu cəhətdən ənənəvi yeməklər gündəlik, ziyafət və mərasim süfrəsi ilə omlaqla üç qismə bölünür. Azərbaycanca yaşayın etnik qruplardan olan lazzətlərə xörəklərin özəlliyi süd məhsullarına, tərəvəz, göyərtili və ot məhsullarına üstünlük verilməsi ilə seçilir. Təhləldə isə düyü ənənəvi və gündəlik qida növü olub çörəyi belə əvəz edir. Məlumdur ki, hər bir etnosda müəyyən yeməklər vardır ki, xüsusi günlərdə məsələn, hər hansı bir əziz qonaq gəldikdə və ya təşkil olunan ziyafət zamanı təqdim olunur.

Qonağın qarşılanması ilə yanaşı, süfrə mədəniyyətinə də xüsusi diqqət yetirilir. Kimliyindən asılı olmayaraq qonağa ilk çay verilir. El arasında zarafatla deyirlər ki, iki çay bir çörəyi əvəz edir. Əslində, bu qonağın dincini alması və müəyyən xörəyin hazırlanması ilə əlaqədardır [7, s. 101].

Qonaq qarşılama mərasiminin ilk qaydası çay süfrəsidir. Həyat evlərinə mütləq şəkildə samovar çayı hazırlanır. Bağ mövsümündə istər Bakı, istərsə də digər bölgələrin əhalisi arasında qonaqlıq süfrələrinin əsas atributlarından olan samovar çayını xüsusi qeyd etmək olar. Meyvələrdən əncir, ağ şanı, qara şanı, ağ tut, xar tut müəbbəsi hətta meyvə qurusu olan zincirfərəc (əncirfərəc), çay süfrəsinin bəzayinə çevrilirdi. Azərbaycanın bəzi bölgələrində xüsusilə Bakı, Quba ərazisində qonaq evdən gedərkən mütləq ona hədiyyə təqdim olunur. Bu adət digər xalqlarda müxtəlif cür yerinə yetirilir.

Əgər bir avropalı qonaq gəldiyi evdə hər hansı bir əşyaya heyran olarsa, ev sahibi bundan məmnun qalar. Əgər bir avropalı çinlinin evində hansısa əşyaya həvəs göstərməyə başlarsa, ev sahibi bu predmeti ona hədiyyə edir. Çin ənənəsi bunu tələb edir [11, s. 90].

Maraqlısı budur ki, qonaqpərvərlik sosial münasibətlərin dəyişdiyi dövrdə bu adət bir borc olaraq yaşanmaqdadır. Bunu söyləyərkən, digər bir tə-

rəfi də qeyd etmək lazımdır ki, keçmişdə mövcud olan qonaq qarşılama adəti ilə tanış olarkən ələ simvollarla rastlaşırıq ki, hal-hazırda onlar öz əhəmiyyətini itirmişdir. Azərbaycan xalqının qonaq qarşılama adətində samovar çox vacib qonaqpərvərlik simvolu olduğu kimi, həm də xarici qonaqlara verilən ən dəyərli hədiyyə idi. Müasir dövrdə bütün dünyada qloballaşma hökm sürərkən qonaqpərvərliyin əsas atributu hər hansı xalqı öz ölkəni təmsil edən suvenirlərdir.

Samovar dedikdə, ilk olaraq göz önünə təbii olaraq çay gəlir. Çay bütün mərasimlərin həmçinin qonaq qarşılama adətinin ayrılmaz hissəsidir. Gələcək qonağa çay xüsusilə "armudu" adlanan stokanlarda təqdim olunurdu. Bu stokanlar estetik görünüşü ilə bərabər istilik saxlama qabiliyyətinə malik olub, çayın tez soyumasının qarşısını alır. Digər Qafqaz xalqları kimi Azərbaycan xalqı da çay qonaqlığına xüsusi önəm verir.

Hal-hazırda Azərbaycanın bölgələrində samovar çayının hazırlanması ilə bağlı müxtəlif adətlər icra olunur. Nərgiz Quliyeva qeyd edir ki, Zaqaatlada müasir toylarda qız evində bay və gəlin toy mərasimində birlikdə əyləşirlər. Qız və oğlanın toyu birlikdə keçirilir. Xinayaxdı mərasimi isə olmur. Oğlanın əmiləri, yaxın qohumların gəlinin hazırladığı çayı içmək istədiklərini bildirdiyi üçün toydan sonra gəlin samovarı qaynadır. Toydan sonra böyi qonaq dəvət etmək ayini isə qızın hər hansı bir qohumu tərəfindən həyata keçirilirdi [12, s. 92].

Qidalanmanın vacib elementi olan çay Orta Asiya ölkələrində, əiləyə orta hesabla 2 böyük (1,5-2 l) və 2 kiçik (0,5-0,7 l) ölçülü çini çaydanlarda və piyalələrdə təqdim olunur. Bəzi ailələrdə isə çaydanların sayı 30-40 olub, çoxsaylı qonaqların gəlişini nəzərə alaraq hər gələcək qonağa fərdi çaydanla çay təklif olunur [10, s. 95].

Bu xüsusiyyətləri qeyd edərkən çayın tarixi və faydaları haqqında məlumat vermək daha məqsədəuyğun olardı.

Xoş təmizə və başqa bir sıra gözəl xassələrinə görə çay bir məhsul kimi çox qədim zamanlarda insanları diqqətini özünə cəlb etmişdir. Çayın vətəni olan Çində əvvəlcə çayı dərman kimi işlədirdilər, yalnız sonralar ondan yeyinti məhsulu kimi istifadə etməyə başladılar. [2, s. 4]

Bir çox xalqlarda qonağa istər yeməyi, istərsə də çayı iki əllə təqdim edirdilər. Məsələn monqollarda nə olursa olsun çay südlə, şərbət, kumis isə çini, taxta və ya gümüş piyalələrdə evin xanımı tərəfindən ya iki əllə ya da mütləq şəkildə sağ əllə təqdim olunur [9, s. 119].

Şərqi inkişaf etmiş ölkələrindən biri olan Azərbaycan çay süfrə mədəniyyətinin ən vacib elementidir. Bütünlükdə Azərbaycan qonaqpərvərliyində çay süfrəsinin yeri çox mühümdür. Bu müstəvidən yanaşsaq, həyatın

hər bir sahəsində istər sosial, istərsə də ictimai münasibətlərin çox qismində işin əvvəlində və sonunda çay süfrəsi vardır. Doğum, toylar, bayramlar, yaz mərasimlərində çay hazırlanır.

Qonaqpərvərlik adətində, xüsusilə elçilik, nişan və toy mərasimləri zamanı icrası daha diqqətəlayiqdir. Belə ki, burada qonaqpərvərlik özlünlə məxsus tərzdə icra olunur. Qız evinə oğlan evi hədiyyələr təqdim edir. Ev sahibləri gələn qonaqları lazımı qaydada qarşılayıb yola salmağa ciddi riayət etməyə çalışır [1, s. 127].

Buna sübut olaraq Azərbaycan xalqının qədim adət-ənənələrindən biri olan iki gəncin qovuşmasına imza atan "həri" mərasimində qız evinin razılıq əlaməti olaraq süfrəyə "şirin çay" gətirilir. Elçilik qonaqlığında elçilər çaya qənd salıb qarışdırıb içirlər. Ən gözəl adət olan elçilik mərasimində süfrəyə acı çay və qənd gəlir.

Qeyd etmək lazımdır ki, xüsusilə olaraq çay üçün nəzərdə tutulan samovarı ruslar "çay maşını" adlandırırlar. Digər ölkələrdə samovarı məişət aləti kimi istifadəsi tez-tez sənətləşdirilmiş, arxeoloqların diqqət mərkəzində olmuşdur.

Bu gün ilk samovarın harada və nə zaman yarandığını söyləmək çətindir. Ancaq, bəzi yazılı mənbələrdə qədim zamanlara aid "samovar" formasında olan alətlərə rast gəlmək mümkündür.

Belə ki, Pompeydə tapılmış romalıların tərəfindən tunc autensa adlandırılan bu ixtira hərçənd suyun qaynadılması üçün uyğunlaşdırılsa da, amma eyni zamanda prinsip üzrə isti saxlamaq üçün istifadə olunan qabdır.

Тихонова "Тульский самовар" adlı əsərində Çində bacı və küləqabı olan samovara bənzər bir cihazın olduğundan bəhs edərək, bu məişət alətinin mövcudluğunu çaya borclu olduğunu bildirir. Tixonovanın bəhs etdiyi bu alətə Çində Ho-go və ya Hoguev deyilir. İlk əvvəl müxtəlif şəfəli bitkilər, daha sonra isə su və çay qaynadılmış, yemək və istilik avadanlığı kimi istifadə edilmişdir. İki və ya daha çox bölmədən ibarət olan bu qabda eyni vaxtda iki və ya daha çox fərqli yemək, içki hazırlana bilər və günümüzdə Ho-go-Hoguev Çin mətbəxinə aid ənənəvi yemək adı kimi qarşımıza çıxır [13, s. 5].

Rusiyada samovar I Pyotr-un hakimiyyəti dövründə meydana gəlmişdir. O ilk samovarı Hollandiyadan gətirmişdir. Məhz, Pyotr-un hökumranlığı dövründə metallurgiya və metaləritmə zavodları yaranır ki, bununla da, Uralın sənaye yüksəlişi başlayır. Bu zavodların iş prinsipi məişət qab-qacaqlarının istehsalına əsaslanırdı.

Artıq XVIII əsrin 30-cu illərindən qulplu çaydanların istehsalı başlayır. Sonralar dəstəyi olan qazanlar meydana gəlir ki, bu da sbitennik adlanan qabın yaranmasına səbəb olur. Məhz sbitennik samovarın meydana gəlməsi üçün başlanğıc oldu. Rusiyada məlum olan ilk samovar zavodu 1778-ci ildə

Tula şəhərində İvan və Nazar Lisitsın qardaşları tərəfindən yaradılmışdır. Eyni zamanda, samovar istehsalı olduqca gəlirli oldu. Tez bir zamanda sənətkarlar istehsalçılara, emalatxanalara işə fabriklərə çevrildi. 1785-ci ildə A. M. Morozovun, 1787-ci ildə F. M. Popovun, 1796-cı ildə isə Mixail Medvedevin samovar müəssisəsi açılır [13, s. 10].

Məhz Azərbaycanda yaranan ilk samovarın tarixi haqqında məlumat XVIII əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Rasim Əfəndiyevin "Azərbaycan incəsənəti" adlı kitabında qeyd olunur ki, samovar Lahuc kəndinin sakini mişgər usta Nəcəfqulu tərəfindən hicri 1130 (1717)-cu ildə misdən hazırlanmış və bəzədilmişdir. Hündürlüyü 59 sm, çevrəsi 84 sm, diametri 28 sm olan bu samovar hazırda Lahuc kəndindəki pirdə saxlanaraq, ehsan və qeyri-yığıncaqlar vaxtı istifadə edilir. Lahucda düzəldilmiş metal məmulatları içərisində əlimizdə olan sənət nümunələrindən XVIII yüzilliyə aid bir samovar xüsusilə diqqətə cəlb edir. Burada nisbətən stilizə edilmiş gül, çiçək naxışları ilə yanaşı, heyvan, quş və insan təsvirləri həkk olunmuşdur. Samovar üzərində həkk edilmiş naxışların əksəriyyətinə biz Azərbaycanda el sənətlərinin bir çox növlərində (daş və divar bəzəkləri, parça, tikmə və s.) rast gəlirik [4, s. 120-121].

Şərti olaraq samovarı da ocaqlara aid etmək olar. Bu, maye qaynatmağa, dəmləməyə hazırlamağa imkan verirdi. Şəki rayonunda tapılmış gildən olan ən qədim samovar tipli qabın 4 min ilə yaxın yaşı var. Belə qablarda əvvəllər miixtəlif içkilər hazırlanırdı [3, s. 128].

Bakının qədim yaşayışı məskəni sayılan Qala kəndindəki Arxeoloji Etnoqrafik Muzey Kompleksi tərkibində fəaliyyət göstərən Əntiq Əşyalar Muzeyi Azərbaycanın zəngin samovar kolleksiyasından biridir.

Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və dəstəyi ilə 2011-ci ildə mühəndis, bərpəçi, xeyriyyəçi, Qarabağ müharibəsi əli, "Azərbaycan bayrağı" ordenli Şahid Həbibullayevın topladığı şəxsi kolleksiya əsasında yaradılan Qala Əntiq Əşyalar Muzeyi kolleksiyasında hazırda 3000-ə yaxın maddi-mədəniyyət nümunələri mühafizə olunur.

Samovarlar muzeyin maraq çəkan eksponatları arasındadır. Şahid Həbibullayevın kolleksiyasında Azərbaycanda istifadə olunan 999, ümumilikdə isə 1200 qədim samovar var. Muzeydə onların yalnız 156 ədədi nümayiş olunur. Ən qədim samovar 1778-ci ilə aid edilir. Burada elə nümunələr var ki, ondan cəmi bir ədəd düzəldilib. Hətta dünyada 4 nümunəsi olan samovar da Əntiq Əşyalar Muzeyində qorunur. Kolleksiya mühafizə olunan ikikranlı samovarın qədim zamanlarda toy və yas məclislərində qonaqlara tez bir zamanda xidmət etmək üçün istifadə olunduğu qeyd olunur.

Tədqiqatçılar samovarin dövrünü bilmək üçün belə bir məqamı da qeyd edirlər ki, qulp hissənin aşağıya doğru yönəlməsi vəziyyətdə olması bu məişət alətinin daha qədim olmasından xəbər verir.

Qədim dövrdə nəinki suyu qızdırmaq, hətta suyu soyutmaq üçün istifadə edilən samovarlar da mövcud idi. Bu məqsədlə suyu soyutmaq üçün samovarin orta borusuna buz qoyulurdu. Bir neçə saat keçdikdən sonra isə su artıq soyumuş olurdu. Bu tip samovarlar da muzeydə nümayiş olunur [5, s. 7].

Digər bir maraqlı samovar isə üçayaq və iki lülə samovarlardır. Onlar XIX əsrdə Rusiyada istehsal olunmuşdur. Kolleksiya da tutumu 0,2 litrdən 90 litrədək olan samovarlar var. Kolleksiya əsasan Rusiya, Almaniya, Polşa və İranda istehsal edilən samovarlar mövcuddur. Burada üç sistemlə işləyən samovarlar var, kömürlə və neftlə işləyən od samovarları daha çoxdur. Son vaxtlara kimi belə hesab edirdilər ki, samovar ilk dəfə Rusiyada istehsal olunub. Amma Azərbaycanda aparılan qazıntılar zamanı gildən, erkən dəmir dövrünə aid metal təbəqələrdən və tuncdan hazırlanmış samovarlar aşkar olunmuşdur. Əslində isə bu məişət əşyasına türk mənşəli ifadə ilə "simavər" deyiblər. [6, s. 7]

XIX əsrin ikinci yarısı XX əsrin əvvəllərində yanacaq baxımından müxtəlif olan yeni bir samovar növü istehsal edilməyə başlanmışdır. Bu samovarlarda kerosin istifadə olunurdu. Bu dövrdə "Pariçko" və Çernikov zavodunun bacası yan tərəfdən olan mis samovarları meydana gəlmişdir. [13, s. 19]

Belə bir məqamı da qeyd etmək lazımdır ki, samovarların texniki xüsusiyyətləri eynilik təşkil etsə də, görünüş baxımından müxtəliflik samovarlara verilən adlarla bağlıdır. Bu onunla izah olunur ki, ilk illərdə samovarlar standart formada istehsal edilərsə də, daha sonralar isə samovar zavodlarının sayının artma səbəbindən bir-birindən fərqlənmək üçün estetik görünüşə önəm verilməyə başlandı. Bunun nəticəsində müxtəlif dekorlu samovarlar istehsal olundu.

Müasir dövrdə qloballaşma və həyatın unifikasiyasının neqativ nəticələrinə qarşı dura bilən, keçmiş haqqında xatirələri öz divarları arasında saxlamağa qadir olan, mədəni irsi qoruyan mədəniyyət ocağı hesab edilən muzeylər kolleksiyalıq əməllərinin qədim olduğunu tarixi faktlarla sübut edən elmi tədqiqat müəssisəsidir. Dünya muzeylərinin roluna böyük maarifləndirmə imkanları olan mədəniyyət mərkəzləri kimi yanaşıldığından Azərbaycan muzeyləri də bu dünyəvi tendensiyaya fəal şəkildə qoşulmuşdur.

Onu da xüsusi qeyd lazımdır ki, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində eksponatlar içərisində Azərbaycanın maddi mədəniyyətinin mühüm göstəricilərindən olan samovarların özünəməxsus yeri vardır.

Muzeyin Etnoqrafiya fondunda qorunub saxlanılan orijinal və nadir eksponatlar içərisində samovarlar çeşid incəliyi baxımından diqqəti cəlb

edir. Hazırda fondada 40-dan artıq samovar mühafizə olunur.

Samovarların başlıca olaraq "vaza", "qədəh" və "silindirik" görünüşlü qablar olduğu bildirilir. XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində isə samovarlar şüşə anlamında "banka" (банка), qədəh anlamında "ryumka" (рюмка), vazo anlamında da "vaza" (ваза), yumurta anlamında "yayutka" (яйцо), palıd qozası anlamında "jyulud" (жёлудь), armud anlamında "dul" (ябло), şalğam anlamında "repka" (репка) kimi tamamilə məhsulun forması ilə bağlı isimlərlə adlandırılıb [8, s. 22].

Məhz bu sadalanan samovar növləri Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Etnoqrafiya fondunda mühafizə olunur. Şəkil 1,2,3.

Fondda mühafizə olunan beşli samovar dəsti xüsusi olaraq diqqəti cəlb edir. Bu dəstə samovar, dəmlək, şəkər qabı, sini və cam daxildir. Samovarin qapaq hissəsində II 3. «И.Е.Караджаев» yazısı vardır. Samovarin hündürlüyü 54 sm olub, iki ağac tutacağı var. Dəstəyi fiqurlu ağac materialdandır. Orta diametri 36 sm, oturaçağının diametri 62 sm, lüləyi isə 13 sm-dir. Beşli dəstin digər hissəsi olan dəmliyin hündürlüyü 9 sm olub, diametri isə 13 sm-dir. Dəmliyin qapağı plastik materialdandır. Şəkər qabının hündürlüyü 13 sm, diametri 9 sm-dir. Şəkər qabı qapaqlı olub, ağac tutacaqdan ibarətdir. Qabın qulp və qapaq hissəsində 5 sıra xətti ilə naxış işlənmişdir. Sininin isə uzunluğu 43 sm, eni 31 sm olub, bir tərəfində "W 5 T K" yazısı vardır. Camın isə uzunluğu 9 sm, oturaçaqlıdır, diametri isə 16 sm-dir. [Şəkil 2]

Hər bir məmulatda istehsalçı fabrikin ştampi, hazırlayan ustanın adı və ya iki başlı qartal simvolu təsvir olunmuşdur, lakin müxtəlif metal nümunələrindən hazırlanmış samovarlar istisna olmaqla daha çox istifadə olunan materiallarda gül motivlərinə rast gəlinir.

Şəkil 3-də nümayiş olunan samovarin üzərində məşhur "Наследники Василия Баташева в Туле" yazısı vardır. Həmçinin samovar neftlə işləyir. Ölçüləri isə hündürlüyü 71, diametri isə 36 sm-dir. Samovarin dəmçəsi, lüləyi, dəstəyi vardır.

Azərbaycanlılar arasında samovar ətrafında əyləşmək kimi ifadə formalaşmışdır. İnsanların bir-biri ilə söhbət, çay süfrəsində xüsusi bir mənə daşıyır.

Nəticə

Son olaraq vurğulamaq yerinə düşərdi ki, məişətdə o cümlədən, qonaq qarşılama mərasiminin atributlarından olan əl sənəti - samovarlar material, sənəf olunan əmək, zəhmət, vaxt və nadir tapılmas kimi səbəblərdən öləri yüksək qiymətli məhsullardır. Bununla belə, samovarların istehsalında tələb və təklifin balansı sürətlə artdığına görə, zavodların yaradılması nəticəsində daha ucuz samovarlar, daha əvvəllər isə yalnız nəci və yüksək təminatlı in-

sanların ala biləcəyi samovarlar istehsal etməyə başladılar, həmçinin fəhlələrin, zəngin kəndlilərin və tacirlərin evlərində, mehmanxanalarda, çay evlərində və qonaq evlərində yerləşməyə başladı. XVIII əsrdən etibarən müxtəlif metallardan və ya metal ərintilərindən çay hazırlamaq üçün müxtəlif formalarda və motivlərlə hazırlanmış samovarlar bu gün praktiki istifadəsi səbəbindən elektrik samovarları ilə əvəz edilmişdir. Bununla belə, bu gün bərk yanacaq tankları olan samovarlar demək olar ki, hər bir evdə dekorativ maddi mədəniyyət nümunəsi kimi məişətdə xüsusi yer tutur. Çox sevindirici haldır ki, hal-hazırda ənənəvi samovarların bağ evlərində, təbiət gəzintilərində, görüşlərdə, bayramlarda və xüsusi hallarda istifadəsi davam etdirilir. Beləliklə, gündəlik istifadədən uzaqlaşsa da, ucuz və asanlıqla əldə edilə bilən ağac və ya kömür kimi bərk yanacaq növləri ənənəvi samovarların populyarlığının artması üçün əsas amil idi, kerosin ilə yandırılan samovarlar və ya elektrik samovarları isə ənənəvi samovarları əvəz edə bilmədi.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan etnoqrafiyası. Üç cildə. III cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2007. 567 s
2. Azərbaycan çayı [Mətn] /A. Bağirov; Red. Z. Ağayeva. Bakı: Azər-nəşr. 1993. 112 s.
3. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası [Mətn] : [25 cildə] /red. hey. sədri İ. H. Əliyev ; məsul katib T. M. Nəgriyev. Bakı: "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Mərkəzi, 2007. 883, [1] s.: portr., xəritə, cədv., şəkl.,
4. Əfəndi Rasim. Azərbaycan incəsənəti Bakı, "Şərq-Qərb", 2007, 160 səh. + 112 səh.
5. Ənliq əşyaların saxlanıldığı muzey./Mədəniyyət qəzeti, 2020-ci il 4 sentyabr.
6. Xalq sənətinə məhəbbət mədəniyyətə xidmətdir./Azərbaycan qəzeti, 19 dekabr 2009-cu il.
7. Qədirzadə H. Q. Milli mətbəx və qonaqpərvərlik. Naxçıvan. 2012. 111 s.
8. Гиллод А. А. - Русский Самовар.1991, 223 с.
9. Жуковская Н. Л. Категории и символика традиционной культуры монголов. М., 1988. 196 с.
10. Похлѣбкин. В. В/ Чай, его история, свойства и употребление М.: Центрполиграф, 2001. — 122 с
11. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. С 14 Этнология: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр « Академия»; Высшая школа, 2000. – 304 с.

12. Современная сельская семья и семейный быт в Азербайджане [Текст] : [монография] /Н. М. Кулиева ; науч. ред. Т. Г. Мусаева. Баку: Элм, 2011. 287, [1] с.: портр., табл.,
13. Тихонова А.С. Тульский самовар. 1989. 176 с.

MATM – EF Inv № 9732 MATM – EF Inv № 9430 MATM – EF inv № 8613

Vaza formalı samovar Qədəh formalı samovar